

TEMÜRTAŞ'IN HALEP HÂKİMİYETİ¹

Dr. ALİ SEVİM

Suriye Selçuklu Sultanı Tacüddeve Tutuş'un, Büyük Selçuklu Devleti Sultanı Berkiyaruk ile Rey yakınlarında yaptığı savaşta yenilip öldürülmesi üzerine (17 Safer 488-26 Şubat 1095) Suriye ülkesini tek bir hâkimiyet altına alacak kudretli kimselerin uzun bir süre yetişmemiş olması sonucu olarak sözkonusu ülkede, dinî, sosyal ve ekonomik sebepler yüzünden iç-karışıklıklar başlamış ve bu karışıklıklar, özellikle Haçlı ordularının ilk büyük başarısı sayılan Urfa Kontluğu, Antakya Prensiği ve Kudüs Kırallığı'nın kurulması ve netice itibariyle Haçlı kitlelerinin bu sahalara yerleşmelerinden sonra daha da artmıştır.

Halep ve yörelerine hâkim olan Sultan Tutuş'un oğlu Melik Rıdvan'ın gerek askerî ve gerekse siyasal alanda kudretli ve dirayetli bir şahıs olmaması yüzünden, onu metbû tanıyan ve askerî kudrete sahip olan emîrler, yavaş yavaş devlete hâkim olmaya doğru gitmişler ve bu suretle Melik Rıdvan'ın otoritesi sarsılmağa başlamıştır.

Yukarıda sözkonusu ettiğimiz gibi Haçlıların bu bölgeye ve özellikle Halep üzerine zaman zaman baskılarını arttırmaları karşısında yalnız başına bu sıkıştırmalara karşı koyamayan Rıdvan, Dımışk hâkimi Tuğtekin, ilk Artuklu Beyliği kurucusu Sökmen b. Artuk ve yine Artuklu emîrlerinden İlgazi ile, onlara toprak verme (iktâ) karşılığında birleşmeler yapmış, Haleb'i tehdit eden Haçlı tehlikesini önlemeğe çalışmıştır. Rıdvan'ın, H. 507 Cemaziyelâhır (1113 Eylül)'de ölümünden sonra çocuklarından Alpaslan'ın, devlet işlerini çevir-

¹ Mardin Artuklu Devletinin ikinci emîri bulunan Temürtaş'ın Halep'te kısa süren hâkimiyeti, Haleb'in bu sıradaki siyasal durumu ve dolayısıyla Temürtaş'ın Haçlı prensleriyle olan münasebetleri başlı başına bir araştırma konusu olmadığı gibi gerek Suriye Tarihi ve gerekse Haçlı Seferleri Tarihi çerçevesinde yazılan eserlerde ancak en genel çizgileriyle ve çok zaman eksik yönleriyle anlatılmış ve özellikle Arap kaynakları ihmal edilmiştir. Biz bu küçük yazımızda bu konuyu, alâkalı kaynaklarla birlikte bu yolda yapılmış genel araştırmaları da gözönüne alarak incelemeğe çalışacağız.

medeki bilgisizliği, gevşekliği ve daha sonra tahta geçen Sultanşah'ın küçük yaşta bir çocuk olması sebebiyle Hâdim Lülü'nün, Halep ve yöresinden ibaret kalmış olan devlete tamamen hâkim bir duruma geçmesi ve kötü idaresi yüzünden, zaten karışık bir hale gelmiş bulunan Halep işleri büsbütün bozulmuş ve ayrıca Haçlı kuvvetlerinin sık yaptıkları hücumlar halkı korku ve ümitsizlik içine düşürmüştü. Sonlarının iyiye gitmediğini anlayan Halep şehri büyükleri, Bağdad Halifesi katında yaptıkları teşebbüsten müspet bir sonuç elde edemeyince Mardin hâkimi Artuk oğlu İlgazi'ye bir hey'et gönderip onu Halep'e davet ederek emrindeki kuvvetlerle Haçlı tehlikesini önlemesini talep etmişlerdir. Bu teklifi kabul eden İlgazi, ordusuyla Halep'e gelerek halkı refaha kavuşturan birçok iyi işler yapmış, Telli Afrin (28 Haziran 1119) ve Telli Danis (14 Ağustos 1119) yörelerinde Dımeşk hâkimi Tuğtekin ile birlikte Haçlılara karşı kazandığı ünlü savaşlar sonunda Halep'e karşı yapılmakta olan Haçlı baskısını geçici de olsa önlemiştir.

İlgazi'nin 19 Kasım 1122'de ölümünden sonra kardeşi oğlu Bedrüddevle Süleyman, Halep'e hâkim oldu ise de kiral Baudouin II. in Halep üzerine yeniden şiddetli baskılarda bulunması karşısında önemli Halep kalelerinden Esarib'i (أثارب) kaybetmek pahasına onunla sulh yapmak zorunda kalmıştır (9 Nisan 1123).

İşte Halep böyle tehlikeli bir duruma düştüğü sırada, Kudüs kralı Baudouin II., Urfa Kontu Jocelin de Courteney ve Birecik Senyörü Galeran du Puiset'yi, beraberlerinde bulunan birçok Haçlı şövalyeleriyle birlikte tutsak etmek suretiyle Suriye ülkesindeki Haçlı âlemini şaşkınlık ve perişanlık içinde bırakan çağların pek az yetiştirdiği kahraman Belek, Halep'e girmiş, önce şehri, sonra da kaleyi "aman" ile teslim almış ve netice itibariyle bu ünlü şehir, kudretli bir şahsiyetin koruması altına girmişti (30 Haziran 1123). Fakat çok geçmeden bu kahraman ve işbilir emîr, Menbic şehrinin iç-kalesini teslim almaya zorlarken kaleden atılan bir okla genç yaşta öldürüldü. Onun bu âni ölümü üzerine Halep yine Haçlı tehlikesiyle başbaşa kaldı².

Temürtaş'ın hâkimiyetinden önceki Halep ve yöresinin siyasal durumunu en genel çizgileriyle özetledikten sonra şimdi Temürtaş'ın

² Burada özetini yapmış olduğumuz Suriye ülkesi XIII. yüzyıl olayları, hazırlamakta olduğumuz "Suriye Selçukluları Tarihi" adlı eserde bütün genişliğiyle anlatılmaktadır.

bu şehre hâkim oluşunu, buradaki yaptığı işleri ve dolayısıyla Haçlı prensleriyle olan ilişkilerini bu devir kaynaklarının verdiği imkân çerçevesinde incelemeye çalışalım.

Temürtaş'ın³ Haleb'e gelişi ve buradaki icraatı

Babası İlgazi'nin ölümünden sonra Temürtaş, Mardin'e ve öteki kardeşi Süleyman da Meyyafarikin'e (Silvan) hâkim olmuşlardı⁴. Tümertaş, aynı zamanda Halep şehri gibi Suriye'nin önemli bir merkezini de hâkimiyetinde bulduran ve haçlılarla başarılı savaşlar yapmakta olan amcası oğlu emîr Belek ile birlikte bu savaşlara katılıyor ve ona yardımcı oluyordu. Temürtaş, son olarak Belek'in yanında Menbic kalesi savaşına da katılmıştı. Belek'in burada kaleden atılan bir okla ağır surette yaralanıp ölmesi üzerine Temürtaş, kuvvetleriyle birlikte 24 Rebiülevvel 518 (22 Mayıs 1124)'de Halep'e gelerek kaleye girip bayrağını çektiirdikten sonra halka, münadiler vasıtasıyla "şehre hâkim olduğunu" bildirmiştir⁵.

³ Temür ve taş kelimelerinden kurulan, gerek Türkçe ve gerekse Moğolca metinlerde mevcut olan bu ad, Altay asıllı bir kelime olup Uygur ve Moğol metinlerinde Temir olduğu halde Moğol istilâsından sonra meydana gelen Türkçe metinlerde Moğolca şekliyle ve Uygur harfleriyle Temür olarak yazılmış, fakat Temir okunmuştur.

Timur şekli de Moğolcanın etkisi altında yanlış olarak Arap imlâsına geçmiş ve bu suretle türkçenin ses uyumu bozulmuştur. Ben bu yüzden metinlerin çoğunda تمرتاش şeklinde rastlanılan bu adı, Timurtaş şeklinde değil de Temürtaş diye okudum. Bu ad hak. Bk. Dr. Ahmet Temir, Nurettin Caca Vakfiyesi (TTK. yayınları, Ankara 1959), s. 213-214.

⁴ İbnü'l-Ezrak, Ahmed b. Yusuf el-Farikî, Tarihü Meyyafarikin (British Museum Or. 5803, p. 23694), 163 b; İbnü'l-Adim, Kemalüddin ebü'l-Kasım Ömer, Zübtetü'l-Haleb min Tarihi'l-Haleb (Nşr. Sami ed-Dehhân), II, Dımişk, 1954, s. 209; İbn Kesîr, İmadüddin ebü'l-Fida İsmail, el-Bidaye ve'n-nihaye fi't-tarih, Mısır, 1348, XII, 191; Zehebî, Şemsüddin ebî Abdullah Muhammed, Tarihü Düveli'l-İslâm (Topkapı Sarayı, Ktp. Ahmed III., No. 2917), XIII., 135 b; Müneccimbaşı, Şeyh Ahmed Efendi, Camiü'd-düvel (Ayasofya Ktp., Esat Efendi Kısım, No. 2103), 392 a; Cenabî, el-Eylemü'z-zahir fi Ahbari'l-evâil ve'l-evâhir (Topkapı Sarayı Ktp. Ahmed III., No. 2951), 408 a.

⁵ ووصل حسام الدين تمرتاش بن ايلغازى الى حلب يوم الاربعاء العشرين من شهر ربيع الاول و دخل القلعة و نصب علمه و نادى الناس بشعاره. İbnü'l-Adim, II., 220 ve ayn. müell. Bugyetü't-taleb fi tarihi'l-Haleb (Topkapı Sarayı Ktp. Ahmed III., No. 2925), III., 274 b; İbnü'l-Ezrak 171 b; İbnü'l-Esîr, X., 263; Bustanü'l-Cevamî (Nşr. Claude Cahen, Bulletin d'Etudes Orientales, Tomes VII-VIII., Anes 1937-1938), 119; el-Bidaye XII., 194; Aynî, Bedrüddin Mahmud, İkdü'l-Cuman fi Tarihi ehli'z-zaman (Topkapı Sarayı, III. Ahmed Ktp. No. 2911-2912) (İbnü'l-Amid'den naklen),

Temürtaş bundan sonra Ebû Muhammed b. el-Mevsül'ü kendine vezir tâyin etmişse de çok geçmeden onu azledip mal ve parasını elinden aldıktan sonra (H. 518 Recep-1124 Ağustos) yerine Ebû'r-Recâ b. es-Sertan'ı tâyin etmiş, Halep reisliğine Fezâil b. Sâid b. Bedî'yi getirmiş ve nihayet Abdülkerim'i de kale kumandanı yapmıştır. Bundan sonra Temürtaş, emîr Belek tarafından Harran'a sürülen son Suriye Selçuklu Sultanı Sultanşah b. Rıdvan'ı oradan Mardin kalesine getirtip hapsedmiştir ⁶.

Temürtaş'ın genç yaşta ve devlet işlerinde tecrübesiz bir kimse olması ve özellikle Arap asıllı devlet adamlarının mal ve para hırsları yüzünden memleket işleri iyi yürütülemiyor ve bunun sonucu olarak ta halkın sosyal durumu gittikçe bozuluyordu. Haçlı kuvvetlerinin zaman zaman yağma hücumlarında bulunmaları bu kötü durumu bir kat daha tehlikeli hale sokuyordu. Bu cümleden olarak Urfa kontu Jocelin'in kuvvetleri H. 518 Rebiülevvel'inin sonlarında (1123 Nisan) Şebahtan yörelerine yağma hücumlarında bulunmakta idi. Temürtaş, bu yağma hücumunu durdurmak maksadiyle nâibi Ömerü'l-Has kumandasında 300 atlı göndermiş, bu kumandan Mercü Eksas (مرج اكساس) yöresinde Haçlı kuvvetlerini bozmuş, bir kısmını öldürmüştü ve geri kalanları da kaçırmaya mecbur etmiştir ⁷.

Hille emîri Dübeys'in Haleb'i eleğirme teşebbüsü :

Emîr Dübeys b. Sadaka, gerek Bağdad Halifesi Müsterşid ve gerekse Büyük Selçuklu Devleti Sultanı Mahmud ile uzun bir süre devam eden anlaşmazlıklardan sonra Ocak/Şubat 1123 yılında Halife Müsterşid ile yaptığı savaşta yenilmiş ve askerleri dağılmıştı ⁸. Bu sırada son Suriye Selçuklu Sultanı Sultanşah, Temürtaş'ın Mardin kalesindeki hapsinden kaçarak Dübeys ile birleşmişti. Hâkim olduğu

III., 266 a; Basil, Urfalı, el-Hurübü's-salibiyye fi âsari's-Süryaniyye (Arapça terc. İshak Ermele es-Süryani) Beyrut 1929, s. 70; Münecimbaş, göst. yer; Grausset, Rene, Histoire des Croisades et du Royaume Franc de Jerusalem, I., Paris 1934, 596.

⁶ İbnü'l-Adim, II., 220.

⁷ Nâib Ömerü'l-Hâs, bu çarpışmada öldürdüğü haçlı askerlerinin başlarını ve yine onlardan elde ettiği ganimetleri Haleb'e Temürtaş'a göndermiştir. Temürtaş onun bu başarısına karşılık onu, Halep şahneliğine (Askerî Valiliği) tâyin etmiştir. İbnü'l-Adim, II., 220-221.

⁸ Hille emîri Dübeys b. Sadaka'nın, Halife Müsterşid ile yaptığı savaş ve sebepleri ve onun Halife ve Büyük Selçuklu Devleti sultanlarıyla ilişkileri ve sonuçları hak. Bk. Dr. Köymen, Prof. M. A., Büyük Selçuklu İmparatorluğu, İkinci İmparatorluk Devri II., (T. T. K. yayınları, Ankara, 1954), s. 35-39, 50, 62.

Hille'yi terketmek zorunda kalmış olan Dübeyş, Temürtaş'ın hâkimiyetinde bulunan Haleb'i elegeçirme yollarını aramış, bu uğurda teşebbüse geçerek bir kısım Haleplilerle temasa geçmiş, onlara biraz para göndermiş ve şehri kendisine teslim etmelerini istemişti⁹. Fakat Halep reisi Fezâil b. Sâid b. Bedî, şehir halkından bir kısmının Dübeyş ile temasa geçerek şehri ona teslim edeceklerini haber almakta gecikmemiş ve durumdan hemen Temürtaş'ı haberdar etmiştir. Bunun üzerine Temürtaş, Dübeyş ile gizli bağlar kurmuş olan kimseleri birer birer yakalatarak mallarını ellerinden aldıktan sonra çok ağır işkenceler yaptırmak suretiyle onları cezalandırmıştır.

Sonuç olarak Dübeyş'in beraberine son Suriye Selçuklu Sultanını da alarak meşrû hale sokmak istediği Haleb'i elegeçirme yolundaki teşebbüsü, Halep reisinin uyanık bulunması yüzünden başarı ile sonuçlanamamıştır¹⁰. Fakat bununla birlikte Dübeyş — ileride anlatacağımız gibi — bu ümidini gerçekleştirmek için, kendi Arap ırkdaşlarına karşı Haçlılarla birlik yaparak ikinci bir teşebbüste daha buluncaktır.

Temürtaş'ın Baudouin II. ile anlaşması ve onu erkinliğe kavuşturması :

Kudüs kralı Baudouin II., Urfa Kontu Jocelin, Birecik Senyörü Galeran ve birçok Haçlı şövalyeleri 18 Nisan 1123' de Uruş (اروش = bugünkü Turuş) yöresinde emîr Belek tarafından tutsak edilip Harput kalesine hapsedilmişlerdi. Fakat kral, 7 Ağustos 1123' de Ermeni fedâilerinin yardımıyla Harput'ta iç-kaleye hâkim olmağa muvaffak olmuş ve yanında bulunan Jocelin'i, yardımcı kuvvet sağlaması için Kudüs'e göndermişti. Jocelin, Kırallık, Trablus Kontluğu ve Antakya Prenslığıne bağlı kuvvetlerle Harput kalesine hücum için Telli Başır'e geldiği zaman emîr Belek'in, Harput'a gelip duruma yeniden hâkim olduğunu öğrenince onun için artık yapılacak hiçbir şey kalmamıştı. Belek, Kırallık Baudouin II. ile Galeran ve diğer Haçlı şövalyelerini Harput kalesinden alıp Harran'a nakletmiş ve daha sonra (1124 yılında) bunları Halep kalesine getirmişti¹¹. Kırallık Baudouin II. Halep kalesinde tutsaklığı sırasında, Şeyzarlı emîrlerden

⁹ وکاتب دبیس قوماً من اهل حلب و انفذ لهم جملة دنانير وسامهم تسليمها اليه
İbnü'l-Adim, II., 221.

¹⁰ İbnü'l-Adim, 221-222.

¹¹ Bu olay hakkında genel bilgi için bk. İslâm Ansiklopedisi, Belek maddesi ve oradaki bibliyografya.

Ebû'l-Asâkir Sultan b. Munkiz'in aracılığı sayesinde Halep hâkimi Temürtaş ile müzakerelerde bulunmak imkânını elde etmeğe muvaffak oldu. Kudüs kralı ile Temürtaş arasında aşağıda şartlarını sıraladığımız şöyle bir anlaşma yapılmıştır:

1 — Haçlıların eline geçmiş bulunan Halep yöresine bağlı Esarib, Zerdana, el-Cezr, Kefertab, Azaz kale ve şehirlerinin Temürtaş'a geri verilmesi.

2 — 80.000 Dinar tutarında paranın ödenmesi.

3 — (Bozguncu bir hale gelmiş bulunan) Dübey's'in müslüman halk arasından çıkarılmasının sağlanması.

4 — Bu şartlara bağlı kalacağını göstermek için kralın kızı, Jocelin'in oğlu ve diğer bazı Frank çocuklarının rehine olarak verilmesi¹².

Kıral Baudouin II. yukarıdaki şartlar çerçevesinde kendisinin erkinliğe kavuşması hususunda Temürtaş ile anlaşma yaptıktan ve kendisinin özgürlüğü elde etmesinde hissesi büyük olan Şeyzarlı emîr Sultan b. Munkiz'i kısa bir ziyaretten sonra Eylül 1124'de Antakya'ya gelmiş, halk ona coşkun gösterilerde bulunmuştur. Kıralın tutsaklıktan kurtuluşu, Hıristiyan âleminde büyük bir sevinç ve bayram şenliklerinin yapılmasına vesile teşkil etmiştir¹³.

Kıral Antakya'ya gelince Halep'te Temürtaş ile yaptığı sulh şartlarını Antakya patriği Bernard ile müzakere etmiş ve neticede yukarıda sözkonusu edilen şartlara riayet etmemeğe karar vermiş ve Temürtaş'a şöyle bir haber göndermiştir :

“Kendisine karşı konulması mümkün olmayan Patrik, benden (sana) ne verdiğimi ve (seninle) ne kararlaştırdığımı” sordu. Özellikle Azaz kalesini teslim ettiğimi duyunca buna hiç razı olmadı ve bunu reddetmemi emretti ve ‘senin yaptığın hata beni güç duruma düşürüyor’ dedi. Ben, Patrik’e karşı gelecek durumda değilim”¹⁴.

¹² Yukarıda yazdığımız şartlar dahilinde serbest bırakılması için, sulha razı olan kıral Baudouin II.'in bağları çözülmüş ve Temürtaş'ın huzuruna getirilmişti. Temürtaş ona çok iyi muamele yapmış, kırallık elbisesini giymesine ve altın tacını takmasına müsaade etmiş ve hattâ Belek tarafından tutsak edildiği sırada ele geçen atını da ona geri vermiştir. İbnü'l-Adim II., 221-222; aynı müell. Bugyetü't-taleb, III., 274 b; Mateos, Urfalı (T. T. K. Ktp. de, henüz yayınlanmamıştır), III., s. 318; Zehebi, XIII. 135 b; Cahen, La Syrie du Nord, Paris 1940, s. 299; Runciman, A History of the Crusades, II., Cambridge, 1952, s. 171.

¹³ Mateos, III., 318.

¹⁴ وأنفذ اليه (الى تمر تاش) يقول : البطريرك الذي لا يمكن خلافه سألني عما بذلت وما الذي

Bu konuda kiral ile Temürtaş arasında elçilerin birkaç defa gidip gelmesine rağmen herhangi bir yeni anlaşma yapılamamıştır.

Baudouin II. - Dübeyş-Sultanşah birleşmesi ve Haleb'in kuşatılması :

Kiral Baudouin II., Temürtaş ile yaptığı anlaşmaya, Antakya patriki Bernard'ın muhalefet ettiğini bahane ederek sadakat göstermemiş ve üstelik kendisiyle başka şartlar altında herhangi bir anlaşma yapmak istemeyen Temürtaş'ın hâkimiyetinde bulunan Haleb'e karşı yeni bir sıkıştırma hareketine girişmeyi ve bu suretle Temürtaş'ı, eski anlaşmayı bozma durumuna razı etmeğe zorlamayı kararlaştırmıştır. Kiral Halep kalesindeki tutsaklığı sırasında Türk ve Arap emîrleri arasındaki rekabeti iyice öğrenmişti¹⁵. Şimdi Haleb'e karşı harekete girişmeden önce sözkonusu rekabetten istifade yollarını aramağa koyuldu. Bu sırada Halife Müsterşid'e yenilmesinden sonra Hille'yi terketmek zorunda kalmış olan Hille emîri Dübeyş b. Sadaka ile Temürtaş aleyhine, Haleb'i almak için bir birleşme yaptı. Beraberinde son Suriye Selçuklu Sultanı Sultanşah b. Rıdvan¹⁶ da bulunan Dübeyş "Halep halkının Arap ve Şîf olması bakımından kendisine yardımcı olacağını ve bu suretle şehrin kolayca ele geçirilebileceğini" söyleyerek kiralı bu yolda inandırdı ve onunla aşağıda yazdığımız şartlar çerçevesinde bir anlaşma yaptı¹⁷ :

استقر فحين سمع حديث عزاز وتسليم حصنها منى أبي وأمرني بالدفع عنها وقال : أن خطيتك تلزمني ولا أقدر على خلافة

¹⁵ Bk. C. Cahen göst. yer.

¹⁶ Suriye Selçuklu Devleti Sultanı Rıdvan'ın oğlu ve haleflerinden olan Sultanşah, 30 Haziran 1123'te Haleb'e hâkim olan emîr Belek tarafından Harran'a sürülmüş ve daha sonra da Temürtaş tarafından Mardin'e gönderilerek kaleye hapsedilmiştir. Kaleden iplere tutunarak kaçmağa muvaffak olan Sultanşah, önce Dara'ya ve oradan da Hısnı Keyfa emîri Davud b. Sökmen'e sığındıktan sonra Haleb'e yeniden hâkim olmak gayesiyle Suriye'ye gelip Dübeyş b. Sadaka ile birleşmiştir. İbnü'l-Adim II., 220.

¹⁷ Sayın Prof. C. Cahen, "kiral Baudouin II.'nin diğer Arap emîrleri meyânında Hille emîri Dübeyş'i de Haleb'e hücumu razı ettiği ve bu hususta bir ittifak yaptığını" ileri sürmekte ise de (s. 299-300) Hille emîri Dübeyş'in daha önce yalnız başına, kiralın Haleb'te tutsak olduğu bir sırada Haleb'i ele geçirmek için bir teşebbüse geçtiği ve bunda muvaffak olamadığı, fakat bu emelini gerçekleştirmek ve bu hareketini meşrû bir hale sokmak için son Suriye Selçuklu Sultanını da yanına alarak kiralın yardımını sağlamış olduğu, özellikle sözkonusu Halep olayları hakkında çok geniş bilgi veren İbnü'l-Adim'in eserinde pek açık bir şekilde anlatılmaktadır. Bk. İbnü'l-Adim II., 220-223; İbnü'l Esîr, Ebû'l-Hasen Ali b. Muhammed, et-Tarih fi'l-kâmil, Mısır tabı, X., 265.

1 — Halep şehri Sultanaşah'ın olacak¹⁸.

2 — Dübeys, Halep'te Baudouin'in bir nâibi olarak bulunacak.

3 — Şehirdeki mallar, şehir ticareti¹⁹ ve şehrin bazı yöreleri Haçlılara verilecek.

Yukarıda üç madde halinde Dübeys, Sultanaşah ve Baudouin II.'nin anlaşma tasarısı yine kendi aralarında karar altına alındıktan sonra kiral, Haçlıların Halep üzerine herhangi bir taarruzuna karşı koymak için Mardin'e giderek oradan kardeşi Süleyman ile birlikte asker temin edip yine Haleb'e dönecek olan Temürtaş'a elçiler yollamış "tutsaklığı sırasında kendisiyle yapmış olduğu anlaşmayı tanımadığımı, Artah ve Haleb'e hücumu geçeceğini" bildirmiştir (H. 518 Şaban-1124 Ekim). Çok geçmeden müttelikler, Temürtaş'ın Haleb'te bulunmadığını fırsat bilerek harekete geçmekte gecikmediler. Dübeys ve Jocelin, kuvvetleriyle birlikte Telli Başır'den hareketle Halep yörelerini korkunç bir şekilde tahrip ve talan ettikten sonra kendilerine, Sultanaşah ve daha sonra Antakya'dan gelen kiral Baudouin II. katılmışlardır. Dübeys, Sultanaşah ve Haçlı kuvvetleri Halep çevresinde şöyle mevzi almışlardır:

a) Haçlı ordusu kumandanı olarak kiral Baudouin II. Haleb'in batı yönündeki bölgede.

¹⁸ İbnü'l-Adim Sultanaşah'ın adını anmıyarak Haleb'in, doğrudan doğruya Dübeys'in olacağını yazmakta ise de müellifin Bugyetü't-taleb fî tarihi Haleb" adlı eseriyle (III., 274 b) İkd'da (265 b, burada Sultanaşah yerine İbrahim yazılmıştır), Haleb'in Sultanaşah'a verileceğinin kararlaştırılmış olduğu kaydedilmektedir. Bu kayıt, özellikle kendi ırk ve dindaşları olan Araplara karşı küffar ile işbirliği yapmış olan Dübeys'in, Halep üzerine yapacağı hareketi meşrû bir hale sokması keyfiyetini ortaya koymaktadır ki bu, bizce gerçeğe daha yakın görünmektedir.

¹⁹ İbnü'l-Adim'de (II., 223) bu husus hakkında şöyle bir kayıt vardır: . . . وأتفق ديبس والفرنج على قواعد تعاهدوا منها ان تكون حلب لديس والأموال والأرواح للفرنج. Türkçesi: "Dübeys ve Frenk, esaslar üzerinde birleşip şöyle anlaştilar: Halep, Dübeys'in, içindeki mallar ve ruhlar? Frenk'in olacak". Burada (الأرواح = sözü (روح) ruh)'un çoğulu olup" "canlı" anlamını taşır. Buna göre (الأرواح = ruhlar) Halep'teki halk için söylenmiş olması gerekse bile (zira "ruh" nüfus anlamına gelmez), o zaman yukarıya aynen aldığımız metinde şöyle bir çelişme olmaktadır: eğer Haçlılar Halep halkına hâkim olur ve içindeki bütün malları alacak olurlarsa o zaman Dübeys'e şehrin kuru taş ve toprağından başka hiçbir şey kalmıyacaktır. İşte bu çelişmeyi önlemek için Halep Tarihi yayıncısının yanlışlıkla buraya aldığını söyleyebileceğimiz (الأرواح = ruhlar) kelimesinin, "ticaretten elde edilen kazanç, fâiz" anlamını taşıyan (الرباح = ربح ler) kelimesiyle düzeltilmesini teklif ediyoruz.

b) Jocelin, Azaz yolu üzeriyle bu yolun sağ ve sol yörelerindeki arazide.

c) Yanlarında Devser kalesi sahibi İsa b. Salim olduğu halde Sultanaşah ve Dübeyş, Jocelin'in tuttuğu bölgenin doğu tarafından itibaren başlayan yörede.

ç) Bâlis hâkimi Yağısıyan b. Abdülcebbar, Dübeyş'in bulunduğu araziden itibaren doğu yönündeki arazi üzerinde.

Müttefikler Haleb'i yukarıda gösterdiğimiz dizide sıkı bir kuşatma altına aldılar. Haleb'in çevresinde 300 kadar çadır kurulmuş ve bunların üzerinde kiralın, Sultanaşah'ın ve Dübeyş'in bayrakları dalgalanmaya başlamıştı²⁰.

Temürtaş, daha önce Haleb'e böyle bir haçlı hücumunun yapılabileceğini umduğu için, bunlara karşı kendi savunma kudretini artırmak maksadiyle asker toplamak üzere Mardin'e gitmişti. Haleb'te Temürtaş'ın nâibi olarak 500 atlı bir kuvvetle Bedrüddevle Süleyman, hâcib Ömerü'l-Has ve kadı Ebû'l-Fazl b. el-Haşşab bulunuyordu. Şehri kuşatan kuvvetlerin giriştikleri korkunç ve kötü hareketler²¹ ve bilhassa Arap emiri Dübeyş'in kendi ırkdaşlarına karşı haçlılarla birlik olmak gibi bu çirkin ve ağır davranışı, müslüman Halebliler üzerinde derin bir nefret hissi uyandırmış ve hattâ zaman zaman surların üzerine çıkarak "Uğursuz Dübeyş (دبیس یاخجیسی)" diye bağır-maktan kendilerini alamamışlardır. Kuşatmanın uzun sürmesi sonucu olarak halk, dışarıdan yiyecek getirilememesi yüzünden büyük bir sıkıntıya düşmüş ve ayrıca korku içinde başlarına gelecek sonuçları heyecanla bekleyiyordu. Her iki taraf arasında anlaşma sağlanması için elçiler gidip gelmişse de bu hususta başarılı bir sonuca varılamamıştır²².

²⁰ واجتمع علیها ثلاث رايات الملك بغدوين (Baudouin II.) و دبیس بن مزید و سلطان شاه (Azimî, Muhammed b. Ali el-Halebî (Nşr. C. Cahen, J. A., 1938), بن ملك رضوان, s. 395; İkd (İbn Kesir'den naklen), III., 266 a; el-Hurubü's-Salibiyye, 79; C. Cahen, s. 300.

²¹ Bu kuşatma sırasında Haçlı askerlerinin, müslüman halka karşı yaptıkları çirkin hareketler hakkında Halep tarihçisi İbnü'l-Adim geniş bilgi vermektedir. Bk. II., 224 vd.

²² İbnü'l-Adim, II., 224-225; ayn. müell. Bugyetü't- taleb, III., 274 b; Azimî, 395., İkd, III., 265 b; C. Cahen, s. 300. Şehri, yukarıda anlattığımız düzende ve sistemli bir şekilde kuşatan kuvvetler uzun sürecek olan bir kuşatmaya hazırlanmakta idiler. Bu maksatla sıcak ve soğuktan korunmak için kendilerine evler bile yapmış olduklarını İbnü'l-Esir (X., s. 265) bize haber vermektedir.

Halep Hey'etinin Temürtaş'a gitmesi :

Haleb'i kuşatan kuvvetlerin bir türlü kuşatmayı bırakmamaları ve herhangi bir anlaşmağa yanaşmamaları, Halep halkının bilhassa yiyecek bakımından şiddetli bir sıkıntıya düşmesi ve netice itibariyle kendilerini sıkıştıran kuvvetlerin şehri alıp kendilerini yok etmeleri korkusu sonunda, bu sırada Mardin'de bulunan Temürtaş'a bir hey'et göndermeğe ve çok kötü bir hale gelmiş olan durumlarını düzeltmek için onu, Haleb'e getirmeğe karar vermişlerdir. Bu maksatla Halep kadısı Ebû Gânim Muhammed b. Hibetullah, Nakîbü'l-çşraf ve Ebû Abdullah b. el-Celî'den teşekkül eden Halep hey'eti bir gece gizlice kuşatılmış şehirden çıkmaya muvaffak olup Mardin yönüne doğru yola koyuldu. Bu hey'etin, Halep'ten çıkıp Temürtaş'a gitmekte olduğunu sonradan öğrenen Haçlılar, bunların arkasına atlı kuvvet göndermişlerse de yetişmeğe muvaffak olamamışlardır. Haçlılar Halep halkına, Kadı ve Şeriflerinin, kendileri tarafından tutsak edildiği zannını vermek için derhal bir teşebbüse geçmişler ve sabah olur olmaz surlardan aşağı halka yüksek sesle "Kadınız nerede? Şerifiniz nerede?" diye bağırmağa başlamışlardır. Fakat çok geçmeden Halep hey'etinin selâmette bulunduğu haberi alınınca Haçlıların, halkı heyecana düşürme taktiği de anlaşılmış oldu ²³.

Halep hey'eti Mardin'e geldiği zaman Temürtaş, Meyyafarikin bölgesine hâkim olan kardeşi Süleyman'ın ölümü sebebiyle onun ülkesini kendi hâkimiyeti altına almak için Meyyafarikin'e gitmiş, fakat çok geçmeden geri dönmüştü. Halep hey'eti ona, "Haleb'in çok sıkı bir baskı altına alındığını, bu yüzden doğan kötü ve tehlikeli durumu anlatmış ve askerleriyle birlikte çabucak yardıma gelmesini, kendisinin gelmesiyle herşeyin düzelebileceğini" bildirmişti. Temürtaş, Halep hey'etine yardım sözü vermişse de Halep kadısı Ebû Gânim'in Halep'teki oğlundan gelen ve içinde "Halkın ölü eti yiyecek kadar sıkıntı içine düştüğü" haberi bulunan mektubu tesadüfen onun eline geçmişti. Buna, sonderece kızan Temürtaş "Şu sefillerin yaptığı işlere bakınız, işin bu derece sarpa sarmış olduğunu benden saklıyorlar ve üstelik beni oraya götürmek için bana cesaret veriyorlar" diyerek onları azarlamış ve Haleb'e gitmekten vazgeçtiği gibi yardımcı kuvvet de göndermemiştir ²⁴. Temürtaş'ın bu hareketi karşısında ümitsizliğe düşen Halep hey'eti, Mardin'den kaçmak yollarını aramış ve nihayet bir gece her-

²³ İbnü'l-Adim, II., 225-226., ayn. Müell. Bugyet'ü-taleb, III., 275 b.

²⁴ İbnü'l-Esîr, emîr Temürtaş'ın haçlılarla savaşmaktan çekinmesi yüzünden

kesin uyuduğu bir sırada Mardin'den kaçmağa muvaffak olmuştur. Buradan ayrılan hey'et, yatağında ağır hasta olarak yatmakta olan Musul hâkimi Aksungur el-Borsukî'ye gidecekler ve ondan Haleb'i kurtarması için ricada bulunacaklardır. Aksungur el-Borsukî, kısa bir zamanda iyileşmiş ve kuvvetleriyle, uzun bir zaman kuşatılmış ve sıkı bir baskı altında tütulmuş bulunan Haleb'e yardıma gelecek ve netice itibariyle İslâm ve Haçlı kuvvetleri kuşatmayı terketmek zorunda kalacaklardır ²⁵.

Bu konuda yazmış olduklarımızı şöyle özetleyebiliriz :

1 — Mardin Artuklu Beyliği'nin ikinci beyi bulunan Temürtaş, altı ay gibi (Mayıs 1124-Ekim 1124) kısa süren Halep hâkimliği sırasında, toplumsal ahlâk bakımından tamamen bozulmuş bir topluluk haline gelmiş olan Halep'te, hiçbir başarılı iş yapamamıştır. Buna, onun, devlet işlerindeki tecrübesizliği de eklenirse durum daha iyi anlaşılabilir olur.

2 — O, Kudüs kiralı ve diğer Haçlı prensleriyle olan münasebetlerinde de başarılı sonuçlar elde edememiştir. Meselâ onun, yukarıda maddelerini yazdığımız Kudüs kiralı ile yaptığı anlaşma eğer tatbik mevkiine konulsaydı Halep için pek çok faydalar sağlıyabilirdi. Fakat onun gerek askerî ve gerekse siyasal alanlardaki gevşekliği buna imkân vermemiştir.

3 — Nihayet Haleb'in siyasal bakımdan içine düştüğü kötü durumu düzeltmek için — geri dönmek üzere — Mardin'e gitmiş, asker toplamış ve fakat kendisine gelen hey'et vasıtasıyla Halep'in vahim bir hale gelmiş olan durumunu öğrenince oraya gitmekten vazgeçerek şehri kendi mukadderatıyla başbaşa bırakmıştır.

4 — Temürtaş'ın gerek siyasal ve gerekse askerî alandaki tecrübesizliği ve gerçekten gevşek bir insan olması yanında Halep halkının ve dolayısıyla eski enerjik ruhunu yitirmiş olan Arap dünyasının içinde bulunduğu toplumsal bunalım, her devlet adamının düzeltebileceği kadar kötü ve acıklı bir hale gelmiş bulunduğunu, o devirde cereyan eden olaylar pek açık bir şekilde ortaya koymaktadır.

İşte özellikle Tacüddevlü Tutuş'un ölümünden sonra ortaya çıkan Suriye bölgesindeki bu kötü durum, Haçlılara büyük darbeler indirecek olan Zengi ailesinin bu ülkeye hâkim olmasına kadar sürüp gidecektir.

Haleb'e geri dönmediğini ifade etmektedir. İbnü'l-Esir, X., 263; İbnü'l-Adim, II., 227; ayn. Müell. Bugyetü't-taleb, III., 276 a.

²⁵ Aksungur el-Borsukî'nin Haleb'e gelişi ve buradaki faaliyeti hak. bk. yukarıda gösterilen kaynaklardaki yerler.

